

визначені повноваження органів внутрішніх справ у сфері ліцензування приватної детективної й охоронної діяльності, порядок придбання, обліку, збереження і носіння спеціальних коштів і зброї, що використовуються у приватній детективній і охоронній діяльності, а також порядок контролю, його форми і види, який здійснюється органами внутрішніх справ за приватною детективною й охоронною діяльністю. Цією Інструкцією також визначені форми ліцензії на приватну детективну діяльність та на приватну охоронну діяльність, форма ліцензії на створення приватного охоронного підприємства, форми посвідчення особи приватного детектива й охоронця, а також форма висновку про анулювання ліцензії.

Короткий аналіз нормативно-правової бази Російської Федерації, що стосується діяльності недержавних правоохоронних структур, показує, що суспільні відносини в сфері недержавної охоронно-розшукової діяльності досить детально урегульовані як законами, так і підзаконними нормативно-правовими актами.

Контроль за діяльністю недержавних правоохоронних структур в Російській Федерації покладено на Міністерство внутрішніх справ. Приватні детективи й охоронці мають таке коло службових повноважень, яке дає їм можливість законно здійснювати свою діяльність.

На нашу думку, вітчизняному законодавцю варто врахувати досвід Росії в даній сфері при розробці відповідних законів і інших нормативно-правових актів, що стосуються діяльності недержавних правоохоронних структур.

Список літератури: 1. Частная детективная и охранная деятельность. М., 2004. 2. Овчаров А.В. Коррупция в сфере частной охранной и детективной деятельности. М., 2002. 3. Кваша Л.Ф. Негосударственные субъекты правоохранительной деятельности в Российской Федерации: Дисс... канд. юрид. наук. М., 1996.

Надійшла до редколегії 09.02.04

О.Є. Манюгіна

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Наступна виборча президентська компанія 2004 р. привертає особливу увагу вітчизняних законодавців і науковців до питань належного забезпечення проголошеного ст.38 Конституції України права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також реалізації усієї системи конституційних виборчих прав.

Основою будь-якої демократичної держави є народовладдя. Тому, як зазначає О.В. Лаврінович, забезпечення принципів народовладдя, розкриття його потенціалу, пріоритет прав людини і громадянина, реформування держави на загальноновизнаних світових ідеях конституціоналізму є одним з найактуальніших питань [1, с.2–4].

Уся система виборчого права базується на принципах - основних ідеях, які є першоджерелом вищезгаданої системи. Принципи виборчого права

можна визначити, з одного боку як відправні ідеї, незаперечні вимоги, на підставі яких воно побудовано і втілюється в життя, а з другого – як закономірності чи взаємозв'язки його елементів, що проявляються у відповідних наукових положеннях, закріплених у праві та застосованих у теоретичній та практичній діяльності. У своїх дослідженнях принципів виборчого права А.Фомін виділяє два аспекти. Одним з них є диференційне вивчення кожного принципу окремо, мета якого полягає у всебічному, ретельному описі тих специфічних ознак, які й дозволяють говорити про окремих напрямків їх впливу на здійснення виборчого процесу. Інший аспект – це інтегрований напрямок питань, що передбачають вирішення на підставі певного абстрагування від процесів функціонування окремих принципів виборчого права загальних закономірностей останнього як єдиної цілісної системи комплексної політико-правової взаємодії.

Слід зазначити, що виборче законодавство є одним із головних чинників, що визначає якість функціонування органів державної влади. Воно покликане забезпечувати демократичні процедури у суспільстві і сприяти розвитку політичних партій й регламентує здійснення ними основної функції – формування і вираження політичної волі громадян.

З правової точки зору, народовладдя означає приналежність усієї суспільної влади, в тому числі державної, народові, вільне здійснення народом цієї влади відповідно до його суверенної волі в інтересах як всього суспільства, так і кожної людини й громадянина. Визнання народу верховним носієм державної влади є вираження народного суверенітету, чим передбачається, що народ, не поділяючи ні з ким своєї влади, здійснює її самостійно і незалежно, виключно у своїх інтересах. Право народу на встановлення і здійснення влади є його природним правом, а відтак народний суверенітет – невідчужуваний і недоторканий. Іншими словами, як проголошено у ст.5 Конституції України, ніхто не може узурпувати державну владу. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами [2, с.286–288].

Проголошуючи народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні Конституції України, надала безпосередньому волевиявленню пріоритетного значення, що стало об'єктивним відображенням суспільно-політичної практики незалежної України. Таким чином, влада народу може розглядатися як провідна правова категорія, ключове поняття сучасного конституціоналізму. В юридичному сенсі це насамперед виявляється в тім, що установча влада українського народу є первинною щодо всіх гілок державної влади, як похідні від народного суверенітету [3, с.99–100].

Конституція України забезпечила правову основу для подальшого нормативного закріплення механізмів здійснення народовладдя в Україні.

Порядок проведення виборів згідно з ч.3 ст.77 та ч.6 ст.103 Конституції України встановлюється спеціальними законами. Щодо кожного виду виборів існують окремі закони, які базуються на основних конституційних принципах народовладдя й охоплюють своїм регулюванням усі істотні

сторони цих суспільних відносин. Кожен з цих законів регулює різні типи прямого волевиявлення громадян – «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної республіки Крим» та інші. Оскільки вказані закони приймалися в різний час (від 1991 до 2003 року), підходи до законодавчого забезпечення гарантій виборчих прав громадян, якнайповнішого практичного втілення основних принципів виборчого права, конкретні механізми гарантій відповідних суб'єктивних прав, застосовані у вище згаданих актах, суттєво відрізняються.

Названі закони також включають положення, які визначають порядок утворення виборчих комісій, які проводять відповідні вибори, обсяг їх повноважень, організацію роботи, статус осіб, які входять до складу виборчих комісій. Однак із тих же причин єдиного підходу до правового врегулювання цих питань, на жаль, до нинішнього часу немає. Законами встановлюються різні способи формування виборчих комісій, визначаються різні суб'єкти подання пропозицій до складу виборчих комісій, по-різному регламентуються засади організації роботи комісії тощо. З огляду на це, проблема відсутності законодавчо закріплених єдиних підходів до формування і діяльності виборчих комісій, гарантій забезпечення незалежності і самостійності діяльності виборчих комісій як органів, що здійснюють організацію виборів в Україні, а також, і гарантій правового і соціального захисту членів виборчих комісій та осіб, які залучаються до роботи у цих комісіях, досі не врегульована на належному правовому рівні.

Без сумніву, ці законодавчі акти відображають рівень бачення відповідних проблем законодавцем того часу, коли вони приймалися, зазнавали впливу того конкретного співвідношення політичних сил, яке складалося у відповідному скликанні Верховної Ради України. Однак їх неузгодженість досягла такого рівня, коли вона суттєво впливає на перебіг виборчого процесу, перешкоджає застосуванню українського законодавства до всіх суб'єктів виборчих процесів, що відбуваються в Україні. Особливо помітними були суперечності між підходами, застосованими у законодавчих актах про вибори, під час виборчого процесу 2002 р., коли застосувалися одночасно три різні виборчі закони, у багатьох позиціях неузгоджених між собою.

Діалектика співвідношення прав та обов'язків вимагає від демократичної держави, яка визнає основні виборчі права громадян, забезпечити гарантії та механізми їх здійснення. Тому актуальною є проблема законодавчих гарантій основних виборчих прав громадян щодо усіх видів виборів та референдумів, передбачених Конституцією України, та уніфікація механізмів їх реалізації у виборчих процесах. Одним із шляхів досягнення цього є прийняття уніфікованого Виборчого кодексу України.

Досвід прийняття виборчих кодексів вже мають деякі держави, зокрема, Білорусь та Молдова. Однак комплексність та різноплановість проблем, які мають бути таким кодексом врегульовані, викликають надто багато питань. Для виборчого кодексу має бути характерне не «вертикаль-

не» (в залежності від типу виборів чи референдуму), а «горизонтальне» (уніфіковане в залежності від типу виборчої процедури) законодавче регулювання.

Колектив Інституту виборчого права – громадської організації фахівців у галузі виборчого права та виборчого процесу – пропонує поступовий підхід до формування виборчого кодексу шляхом прийняття послідовних законодавчих актів, які в єдиному підході («горизонтально») врегулювали б певні групи проблем виборчого законодавства, залишаючи на пізніше розв'язання інших проблем. Першим результатами такого підходу стали два законопроекти: «Про гарантії виборчих прав громадян» та «Про органи управління виборчим процесом», розроблені колективом Інституту виборчого права під керівництвом народного депутата України Ю.Ключевського та члена Центральної виборчої комісії України юридичних М.Ставнійчук. Основною особливістю цих законопроектів є розв'язання поставлених проблем у єдиному підході стосовно усіх виборів та референдумів, які існують в Україні – як всеукраїнських, так і місцевих.

Важливого значення набуває законопроект «Про гарантії виборчих прав громадян», розроблений на основі розуміння основних суб'єктивних виборчих прав громадян, які складаються із трьох груп: активного виборчого права(право голосу на виборах та референдумах), пасивного виборчого права(права бути кандидатом на виборах) та номінаційного виборчого права (яке розглядається у двох аспектах: щодо виборів – як право висувати кандидатів; щодо референдумів – як право ініціювати референдум та формулювати питання референдуму).

Прийняття запропонованого проекту дозволило б уніфікувати як формулювання, так і механізми здійснення основних виборчих прав громадян України у всіх виборах та референдумах, проведення яких передбачено Конституцією України. Єдині механізми реалізації разом із можливостями судового захисту створюють гарантії здійснення виборчих прав громадян України у процесі реалізації права Українського народу здійснювати владу в Україні відповідно до статті 5 Конституції України.

Однією з таких гарантій є кримінально-правовий захист конституційних прав і свобод від злочинних посягань. Порушення виборчих прав громадян передбачається нормами кримінального права, тобто статтями 157 – перешкоджання здійсненню виборчого права, 158- неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів, 159 – порушення таємниці голосування, 160 – порушення законодавства про референдум, якими передбачено покарання в формі штрафу, виправних робіт, позбавлення волі. Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за порушення виборчих прав, наприклад, перешкоджання здійсненню виборчих прав насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянським права обирати і бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом місцевої ради або сільським, селищним, міським головою, вести пе-

редвиборну агітацію, – карається обмеженням волі на строк від трьох до п`яти років або позбавленням волі на строк від двох до чотирьох років, а за умисне порушення таємниці голосування під час проведення передбачених законом України виборів, вчинене членом виборчої комісії або іншою службовою особою з використанням влади чи службового становища, – карається штрафом від п`ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від одного до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Сучасні вимоги до організації та проведення виборів в Україні роблять актуальними проблеми оптимізації управління виборчим процесом. Вирішення цих проблем передусім пов'язано з встановленням у чинному законодавстві України про вибори належних процедур формування та функціонування виборчих комісій. Другий із запропонованих законопроектів – «Про органи управління виборчим процесом» – має на меті уніфікувати підходи до формування, статусу виборчих комісій як органів управління виборчим процесом.

При підготовці законопроекту «Про органи управління виборчим процесом» автори виходили з таких концептуально нових засад організації та проведення виборів в Україні:

- парламентські та місцеві вибори в Україні мають бути розведені у часі;
- вибори повинні проводитись відповідною вертикальною системою виборчих комісій з підпорядкуванням Центральній виборчій комісії України всіх інших виборчих комісій, в тому числі і тих, що утворюються для проведення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

Проект Закону вперше визначає загальний правовий статус виборчих комісій як органів управління виборчим процесом, які відповідно до своїх повноважень забезпечують здійснення визначених Конституцією та законами України принципів і засад виборчого процесу, реалізацію виборчих прав громадян України. Саме таке означення дає підстави для визначення відповідного статусу як цих органів, так і їх членів.

У проекті визначається єдина система виборчих комісій, яку становлять:

- 1) Центральна виборча комісія України;
- 2) територіальні виборчі комісії з виборів Президента України;
- 3) окружні виборчі комісії з виборів народних депутатів України;
- 4) виборча комісія Автономної Республіки Крим;
- 5) територіальні виборчі комісії місцевих виборів;
- 6) окружні виборчі комісії місцевих виборів;
- 7) дільничні виборчі комісії.

Законопроект передбачає уніфікований, вертикальний спосіб формування виборчих комісій загальнонаціональних виборів та всеукраїнського референдуму, уніфіковані суб'єкти внесення пропозицій щодо членства у виборчих комісіях, пріоритетне місце серед яких надається політичним партіям, що повністю узгоджується з положеннями ст.36 Конституції Укра-

їни. Як відомо, такий підхід, застосований в останніх редакціях законів «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», незважаючи на певний спротив, засвідчив свою ефективність для розв'язання проблеми об'єктивності виборчих комісій, що є однією з гарантій дотримання виборчих прав громадян. Разом з цим проектом відображено спеціальний порядок формування виборчої комісії Автономної Республіки Крим, який встановлений ст.38 Конституції України і не може бути змінений на рівні законів України.

Для забезпечення професійності роботи виборчих комісій – проблема, яка викликана практикою проведення виборів України, – законопроект передбачає вимогу обов'язковості юридичної освіти та заступника голови або секретаря територіальної виборчої комісії з виборів президента України, окружної виборчої комісії з виборів народних депутатів України, територіальної виборчої комісії місцевих виборів. Це стимулюватиме більш відповідальний підбір кандидатур з боку політичних партій – суб'єктів подання пропозицій до складу комісій.

У законопроекті значна увага приділена питанням організації роботи виборчих комісій, чіткого встановлення їх процедури, зокрема, щодо розгляду звернення, заяв та скарг. Проект уніфікує врегульовані форми організації діяльності та прийняття рішень виборчими комісіями, а також основні питання ведення діловодства виборчих комісій.

Серед елементів, що сприяють справедливості, найбільш важливими для вираження людської гідності і рівних та невідчужуваних прав є вільні вибори зі встановленою періодичністю, таємним голосуванням, що регламентує вільне волевиявлення виборців. Кожен виборець має рівну з іншими виборцями кількість голосів у кожному виборчому процесі. Ця кількість голосів визначається видом виборчої системи, що застосовується у відповідних виборах. Вибори та референдуми в Україні є вільними. Виборцям забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні. Наприклад, для забезпечення вільного волевиявлення військовослужбовцям строкової служби в день виборів надається відпустка для участі в голосуванні не менш як на чотири години. Застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється.

Реалізація конституційних прав громадян у законах, що регламентують народовладдя, покликана забезпечити: побудову стабільного суспільства, що унеможливить диктатуру у будь-якій формі; формування прогнозованої і політично відповідальної влади; ефективність роботи представницьких органів та посадових осіб.

Будь-які прямі або не прямі привілеї або обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками забороняються.

Виборче право є не тільки важливою підгалуззю конституційного права, а й певною мірою синтетичним напрямком права, що органічно об'єднує в собі й окремі сегменти інших галузей права. Якраз у виборчому праві перетинаються нормативні акти кримінального, конституційного, адміністративного, фінансового, трудового та інших галузей права.

Виходячи з сказаного, можна зробити висновок, що конституційні виборчі права громадян України – це гарантована Конституцією України сукупність юридичних норм, що регулюють участь громадян у виборах, їх організацію та проведення, право громадян обирати та бути обраними.

Але, не дивлячись на досить гнучку систему виборчих прав в Україні, ми досить часто стикаємося з порушенням вищезгаданої системи законів чи не з досить сумлінним її виконанням. Тому на даному етапі слід звернути увагу не лише на розвиток законодавчої бази, а й на втілення реалізації цих законів на практиці, щоб реально забезпечити дотримання прав і свобод громадян України у виборчому процесі.

Список література: 1. Лаврінович О.В. Виборче законодавство України: Автореф. дис....канд. юрид. наук. К., 2001. 2. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / Навч. посібник К., 2002. 3.Тодика Ю.Н. Конституційне право України / Навч. посібник. Х., 1998. 4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня. К., 2001 5.Фомін А. Принципи сучасного виборчого права України //Вісник Академії правових наук України. 2002. №3.

Надійшла до редколегії 08.01.04